JAVAANSCH E WETTEN

DOOR

C. POENSEN.

„JAVAANSCH E WETTEN, en andere bepalingen, geldig in Jogjakarta, ten dienste van Landhuurders, Beheerders en Geëmployeerden van ondernemingen en van de Javaansche ambtenaren in dat gewest.“ — „Vertaald, verzameld en bewerkt door G. J. Oudemans, controleur 1^e kl. B. B. op Java en Madoera.“

„Dit werk bestaat uit twee deelen; een Hollandsche tekst vormt het eerste, een Javaansche het tweede deel.

„Dit laatste is weer in twee stukken verdeeld, waarvan het een de Oude Javaansche, het tweede de Nieuwere Javaansche Wetten en Verordeningen bevat.“

Door het bovenstaande weten wij, met welk werk wij hier te doen hebben. Het bevat niet anders dan Javaansche Wetten en Verordeningen (gedeeltelijk in Hollandsche Vertaling) allen in Ngajogyakartā geldig, (en voor een deel ook in Soerakartā) die de Uitgever verzameld heeft, niet voor Juristen, maar voor Europeanen, welke bij den Landverhuur in dat Vorstendom geïnteresseerd zijn, en voor Javaansche Ambtenaren. Toch hebben deze Wetten voor die Juristen, welke de Javaansche taal voldoende machtig zijn, ongetwijfeld hare eigenaardige waarde; doch inzonderheid voor hen die de Javaansche taal- en letterkunde beoefenen; en ook zij die de Land- en Volkenkunde van Java beoefenen kunnen hier nog wel iets van hunne gading vinden.

Van deze gedachten doordrongen, gaf T. Roorda reeds in 1844 zijn: „JAVAANSCH E WETTEN; namel.: de *Nawala Pradata*, *Anggèr Sadasa*, *Anggèr Agèng*, *Anggèr Goenoeng* en *Anggèr Aroebiroe*“ uit. Deze vijf wetten, plus de *Anggèr Pradata Akir*, vormen het 2e Deel

(Jav. tekst) van des heeren Oudemans' uitgave, waarvan het 1e Deel de vertaling geeft. De *A. Agèng*, *A. Aroebiroe* en *A. Pradata Akir* heeft de heer O. zelf vertaald; de vertaling der *A. Goenoeng* en *A. Sapoeloe* is van de hand des heeren **Rosemeier**, en die der *Nawalu Pradata Awal* overgenomen uit **D. L. Mounier's**: „Het boek der *Nawolo-Pradhoto* met vertaling en aantt. Batavia Landsdrukkerij 1844.”

Als men nu den Jav. tekst van R.'s uitgave in 1844 vergelijkt met dien van den heer O., komt men al spoedig tot de wetenschap, dat beide teksten, hier meer daar minder, nog al van elkaar onderscheiden zijn. De *A. Aroebiroe* bijv. bij R. bevat slechts 4 artikelen (waarvoor in de *Aanteeken.* achter zijn werk nog al uitvoerige toevoegselen gegeven worden), en die bij O. heeft 26 Artikelen. En ook de inhoud dier Artikelen verschilt nog al. Genoeg om te doen blijken, dat de Uitgave van den heer O. een zelfstandigen arbeid aanbiedt, en zeker boven de uitgave van R. is te schatten. De heer O. was daarbij in de gelegenheid ons de meest-juiste lezing dezer Wetten te bezorgen, en heeft zich daarvoor ook zeer veel moeite gegeven. In een particulier schrijven deelde de heer O. ons o. a. mede: „Zoo was nergens een compleet exemplaar van de *A. Aroebiroe* te vinden, totdat eindelijk de translateur te Solo mij daaraan hielp. De overige vijf zijn, als ik mij wel herinner, alle gecopieerd (namelijk met verbetering der talloze Jav. taal- en spelfouten) van het officieele exemplaar, dat bij den Rijksbestierder berustte.” Dat desnietteenstaande de Tekst nog hier en daar te wenschen overlaat, betreurt de heer O. evenzeer, doch is minder hem te wijten, dan wel de omstandigheden waaronder de uitgave plaats had.

De heer O. heeft de *A. Aroebiroe* het eerst in den bundel opgenomen. „Deze wet is thans geheel in onbruik geraakt. Volledigheidshalve is zij in dit werk opgenomen.” Van al deze oudere wetten kan in het algemeen gezegd worden, dat zij „grootendeels” in onbruik zijn geraakt, want „zij worden wel degelijk nog wel eens geraadpleegd, vooral in quaesties, die in de nieuwere verordeningen niet voorkomen.” (O.) „Na onderling overleg van den Rijksbestierder te Ngajogyakartå, Raden Adipati Danoe Rëdjå, en dien te Soeråkartå, Raden Adipati Sårådiningrat, werd deze wet voor beide Rijken aangenomen.” De tekst zelve heeft geen dagteekening, maar volgens opgave van O. dateert deze wet van 5 Bësar, Ehe, 1708 = 11 November 1782. — Deze Wet is, evenals

In Roorda's uitgave heeft deze wet 41 Artikelen, tegen 48 bij den heer O.

De VIERDE wet is de *Nawālā Pradātā Dalēm (Anggër Pradātā Awal* wel genoemd. O.) van den Susuhunan Paku Buwānā VII, voor den Wadānā-Djaksā Among Prādjà te Surākartā. De wet heeft aan het slot de dagteekening, 18 Bësar, Dal, 1759 = 20 Mei 1832, en heeft 42 Artikelen.

Aan het slot der Inleiding wordt gezegd, dat als iemand van Surākartā een geschil heeft met iemand uit Ngajogyā, alléén die geschillen berecht mogen worden, welke ontstaan zijn na den tijd dat mijn Vader eene ontmoeting had met mijn Grootvader den Sultan te Djati Sari. Alle geschillen van vóór die ontmoeting mogen niet meer in behandeling komen. Hetzelfde gold voor de geschillen, tusschen iemand van Surākartā met iemand uit het gebied van Mangku Nagārā, ontstaan vóór de samenkomst van den Susuhunan en den Adipati Mangku Nagārā te Sālātigā.

Het in dit slot voorkomende *masenmasen* en *masenmasen* is eene zelfde woordvorming als *masenmasen* of *masenmasen* (Pranatan Patuh. Art. 4; Gramm. p. 156, 3°; en: *Walbeehm, De Woorden als Zindeelen*, § 330, p. 172; *masenmasen* het vredesverdrag tusschen den Soesoehoenan en Mas Saïd tijdens eene reis naar Sālātigā in 1757 (vergelijk aldaar § 353) en *masenmasen* het vredesverdrag tusschen Pakoeboewānā IV en Mangkoeboemi te Djatisari in 1755.)

In Art. 1 wordt voorgeschreven, dat als een lid der vorstelijke familie, een lid van den rijksraad, bupati, kliwon of daarmee gelijkstaand persoon als aanklager in een rechtzaak optreedt, dan mag hij zelf niet verschijnen, maar heeft een gevolmachtigde met een verzegelden brief waarin zijn zaak omschreven wordt, te zenden. Zoo ook als een van hen gedaagde is in eenige zaak. En moet één van hen een eed afleggen, dan moet dit in zijne eigen woning geschieden. (De heer O. heeft hier iets anders.)

De VIJFDE wet is de *Anggër Gunung*, van den Susuhunan Paku Buwānā VII, d.d. Maandag 15 Ruwah, Be, 1768 = 23 September 1840; en heeft 102 Artikelen.

De heer O. teekent hierbij aan: „Deze Anggër is uitsluitend voor het Rijk van Solo gemaakt doch wordt in Jogja ook geraadpleegd. Zij schrijft in het algemeen voor, de verplichtingen der Goenoeng's ten aanzien van de toepassing der voorschriften van

de Anggër Sapoeloeh. Ten einde de uitgave van dit werk niet noodeloos kostbaarder te maken, zijn hier (namel. in de Vertaling) slechts die artikelen opgenomen, die voor landhuurders van eenig belang zijn." — De belangstellende Lezer kan den volledige n Jav. tekst in deze Uitgave vinden, Deel II p. 188 v.v.

Een *Gunning* is de titel van magistraatspersonen buiten de hoofdplaats, belast met het bestuur van een district of regentschap. In *van den Berg*, op. cit. p. 57 wordt gezegd, dat de Regenten in de verschillende afdeelingen van het Mangkoe-nagårå'sche gebied den titel voeren van Wadånå Goenoeng.

De zesde wet is de *Anggër Sapuluh*. Een datum wordt van deze Wet niet opgegeven. In de „Inleiding" wordt gezegd, dat zij van den Rijksbestierder te Suråkartå is, in overeenstemming met alle inlandsche hoöfdambtenaren, goedgekeurd door den Resident R. van Prehn,¹ en door den Pangeran Arijå Prabu Prang Wadånå, overeenkomstig de opdracht van den Susuhunan; zij is bestemd voor de rechtspraak op „de paseban Bale Mangu Kapatijan," door de „prijaji Mantri Sadåså." Deze wet heeft dus haar naam ontleend aan deze tien rechtsprekende ambtenaren, die zitting houden in de pandåpå vóór de woning van den Rijksbestierder, die zelf Lid en Voorzitter van deze rechtbank is. — Bij Art. 12 teekent de heer O. aan: „Mantri Sapoeloeh of Sadåså zijn de hulpofficieren van Justitie, die aan den officier van Justitie, den Djaksa, zijn toegevoegd. — Een der hoofdregenten alhier verklaart den oorsprong van den naam als volgt: „Iedere Najåå (hoöfdregent) had vroeger tien Mantri's, waarvan één werd gekozen, om den Djaksa als hulpofficier van Justitie bij te staan voor zaken onder het ressort van den hoöfdregent, van wien hij Mantri was." Het woord „sapoeloeh" zou dan hier moeten beteekenen: uit de tien gekozen. Oorspronkelijk zouden er dus zooveel Mantri's Sapoeloeh moeten geweest zijn als het aantal hoöfdregenten, doch nu is het getal aangegroeid en worden zij direct tot die betrekking benoemd."

Wij zullen overigens niet langer stilstaan bij deze oudere wetten. Voor de Uitgaven en Literatuur noemen wij nog: *Winter, Rechtspleging in Soerakarta*. — C. P. K. Winkel, *Essai sur les principes regissant l'administration de la Justice etc.* 1880, p. 66—76. — R.

¹ Als men weet, dat de heer R. van Prehn van 1817—1820 Resident te Suråkartå is geweest, moet de samenstelling dezer wet ook in deze jaren gesteld worden; ongeveer gelijktijdig met de Anggër Agë ng.

de T. Bousquet, in *Nederl. Jaarboeken voor Rechtsgeleerdheid en Wetgeving*, V. 1^e stuk. — D. L. Mounier, *Vertaling enz. van de Nawala Pradata awal*. Batavia 1844. — *Regt in N.-I.* I. p. 327. — A. C. Vreede, *Catalogus v. d. Jav. e. Mad. Handschriften der Leidsche Bibliotheek* p. 358 vv., waar nog een „Anggër Gladag” genoemd wordt.

Het 3^e deel, Javaansche tekst, heeft de heer O. in 5 hoofdstukken verdeeld, inhoudende allerlei Pranatan's, Model-Piagëm's enz., respect. 28, 9, 12, 31 en 14 = 94 stuks bevattende. Eene inhoudsopgave vóór het werk doet die allen kennen.

Slechts van de sub 1 bedoelde 28 Pranatan enz. vindt men in het 1^e deel de Hollandsche vertaling. De inhoud van de 4 volgende hoofdstukken werd wel door den heer Oudemans vertaald, en het Handschrift naar de drukkerij verzonden, maar dit ging, onbegrijpelijker wijze, verloren. Is dit voor den schrijver eene groote teleurstelling, zeker ook voor de Lezers van zijn werk voor wie deze vertaling in de eerste plaats bestemd was. Laat ons hopen, dat de heer O. later tijd en gelegenheid zal hebben, dit deel van zijn arbeid nog in het licht te zenden.

Voor den beoefenaar van het Javaansch levert deze Jav. tekst wel geen aangename lectuur, maar geeft toch aanleiding genoeg, met al zijne taal-eigenaardigheden, tot het maken van taalkundige aantekeningen, ten bate van Lexicon en Grammatica. Men heeft daarbij te bedenken, dat dit werk niet behoort tot de „hooge literatuur”; maar deze Wetten en Verordeningen toch werden op schrift gebracht door mannen, die tot de meest ontwikkelde en beschaafde Javanen behoorden, levende in kringen en onder invloeden die hen zelfs onbewust hunne taal als die in hun kring levende deden schrijven. Dat deze teksten toch nog zooveel te wenschen overlaten, hebben wij zeker voor een groot deel aan afschrijvers te danken. Wij wezen er boven reeds op. En als men nu op Java buiten de Vorstenlanden levende, reeds met allerlei bezwaren voor eene meer wetenschappelijke bewerking dezer wetten zou te worstelen hebben, hoeveel te meer moet dit hier in Nederland het geval zijn, waar men om zoo te zeggen geheel aan zich zelf is overgelaten, verre verwijderd van het land waar deze stukken thuis behooren. Het zijn dan ook slechts enkele aantekeningen, die wij hier willen laten volgen over eene nog al bekende verordening, namelijk de *Pranatan Patuh*. Wij laten den Javaanschen tekst hieronder volgen, met de mededeeling dat men eene vertaling

॥ वाचं धेनुमुपासीत ॥

[illegible]

JAVANSCHE WELTEN.

[illegible]

11. חנה חנה

[illegible]

|| וְהָיָה כִּי יִשְׁמַע

JAVVANSOHE WETLEN.

[illegible]

ကျွန်ုပ်တို့သည် မိမိတို့၏ နိုင်ငံတော်ကို ဖွဲ့စည်းပုံအခြေခံဥပဒေနှင့်အညီ
ကျွန်ုပ်တို့၏ နိုင်ငံတော်ကို ဖွဲ့စည်းပုံအခြေခံဥပဒေနှင့်အညီ

[illegible]

|| חנה חנה || 13

|| אלהינו אלהינו אלהינו אלהינו אלהינו אלהינו אלהינו אלהינו אלהינו אלהינו ||

r. 34. — *om om om om om*. Anders: *om om om om om*, zooals reeds Gramm.
§ 97 p. 109 r. 13 aangeteekend werd.

Art. 4.

r. 2. — ᠬᠠᠭᠤᠨᠣᠯᠠᠷᠢᠰᠡᠳᠦᠨᠲᠦᠨᠶᠢᠨᠠᠵᠢᠨᠠᠵᠢᠨ = dat zij
 binnen (bij hun Lurah-patuh op-) komen op Garëbbëg-dagen en bij de
 komst van den Gouverneur-Generaal. — ᠬᠠᠭᠤᠨ as Voegwoord zie
 W.d.b. i. v. en Gramm. § 177 p. 358. — Hier ᠠᠵᠢᠨ doch
 volgenden regel en ook 6 regels verder ᠶᠢᠨᠠᠵᠢᠨ. De schrijver
 maakt blijkbaar tusschen beide vormen geen verschil in de betee-
 kenis, gelijk ook elders en zeer dikwijls voorkomt. Toch is ᠠᠵᠢᠨ
 een O. Jav. ᠠ + ᠵᠢᠨ (Gramm. § 84), en ᠶᠢᠨᠠᠵᠢᠨ een ᠵᠢᠨ +
 infix u + m. — ᠠᠵᠢᠨᠠᠵᠢᠨ = komst van den Gouverneur-
 Generaal ontbreekt in 't Lexicon. Zie boven: Inleid. Nawālā
 Pradātā Dalēm.

r. 8. — $\text{gar}^{\text{h}}\text{eb}^{\text{h}}\text{g-dagen}$.

r. 7. — *ηἰς τὸν (ἡμῶν) ἀποκαταστήσειν*. Tusschen *ηἰς τὸν* en *ἀποκα* moet men een *ἡμῶν* denken. — *ἄρα* schijnt hier vóór *ἐκκλησίᾳ* in het Enkelvoud op te treden; zooals 't ook elders voorkomt. Ook bijv. in Waj. Pálasára bij *ἡμεῖς* W.d.b. i. v. *ἡμεῖς* II.

r. 9. — *ἡ ἀποκατάστασις*. Bij herhaling komt deze term voor. De vertalingen luiden: *ἡ ἀποκατάστασις τῆς ἐκκλησίας* = 200 *die klacht van den L. P. gegrond wordt bevonden*. *ἡ ἀποκατάστασις* in W.d.b. i. v. *ἡ ἀποκατάστασις* IV. is bekend. Maar welk vertaalwoord zal men er hier voor geven?

ἄποδοξασθαι = wordt veroordeeld tot, gestraft met ontslag. —
 ἄποδοξασθαι ἄνευ ἑτέρου ἔργου volg. de vertalingen: zonder verder onderzoek —
 of: zonder dat er verder wat aan te doen is, de zaak nog nader in
 behandeling kan komen; z. v. a. onherroepelijk?

r. 12. — *anngawngawng* volg. de vertalingen: = iemand in ongelegenheid brengen. — Het „Eindresumé” heeft verder: en daardoor verwarring wordt veroorzaakt in het opvolgen van het Rijksceremonieel. Doch O: en deze (de prijaji) daardoor te kort doet aan de vorstelijke waardigheid. De tekst heeft: *ngawngawng*, welke vorm in 't W.d.b. ontbreekt.

Art. 5.

r. 1. — *ᠠᠶᠢᠶᠢ*. — De prijaji *ᠠᠶᠢᠶᠢ ᠠᠶᠢᠶᠢ ᠠᠶᠢᠶᠢ ᠠᠶᠢᠶᠢ ᠠᠶᠢᠶᠢ* Volg. O.: zijn bevoegd om naar believen de opbrengst van hunne apanagegronden te trekken. Het "Eindresumé: zijn bevoegd om de pacht van hunne apanagegronden . . . te heffen. Het W.d.b. heeft *ᠠᠶᠢᠶᠢ* niet. De term *ᠠᠶᠢᠶᠢ ᠠᠶᠢᠶᠢ ᠠᠶᠢᠶᠢ* schijnt z. v. a.: al wat de grond voortbrengt te beteekenen. Vergel. W.d.b. i. v. *ᠠᠶᠢᠶᠢ*.

r. 2. — *ᠠᠶᠢᠶᠢ ᠠᠶᠢᠶᠢ ᠠᠶᠢᠶᠢ ᠠᠶᠢᠶᠢ ᠠᠶᠢᠶᠢ* = de opbrengst van de apanage volgens het maro-stelsel in natura of in geld en andere voortbrengselen trekken (heffen). Vergel. W.d.b. i. v.: *ᠠᠶᠢᠶᠢ* en *ᠠᠶᠢᠶᠢ*.

r. 5. — *ᠠᠶᠢᠶᠢ ᠠᠶᠢᠶᠢ ᠠᠶᠢᠶᠢ ᠠᠶᠢᠶᠢ* = moet hij zijn velden daartoe beschikbaar stellen. — *ᠠᠶᠢᠶᠢ* = zijn velden. In deze Wetten II p. 87 en 419 vindt men: *ᠠᠶᠢᠶᠢ ᠠᠶᠢᠶᠢ*. Zie W.d.b. i. v.

r. 6. — *ᠠᠶᠢᠶᠢ ᠠᠶᠢᠶᠢ ᠠᠶᠢᠶᠢ*. — Het "Eindresumé" transcribeert; **Alib.** — Volg. O. = vooruitbetaalde pacht. — Ontbreekt in het Lexicon. — Eene nadere omschrijving van de Alip vindt men in de "Regeling houdende voorschriften omtrent vaste Bëkël's erven." (I. p. 219 v.v., III. p. 55 v.v.). In Art. 4 wordt gezegd omtrent hetgeen waarop een ontslagen Bëkël recht heeft, en bekend is onder den naam Alip, bestaat uit "de volwassen bambu's en kokosnoten, en alle andere vruchten of gewassen, op zijn eigen, het vaste Bëkël's erf, die rijp zijn om geoogst te worden. Het overige moet gelaten worden zooals het is, en door den nieuw-aangestelden Bëkël gekocht worden. Het tot zich nemen van de Alip door den ontslagen Bëkël moet geschieden in tegenwoordigheid van de Bëkël's der 4 naburige desa's als getuigen." De vertaling: *vooruitbetaalde pacht* schijnt dus in zooverre minder juist, daar zij tot de rechten (*ᠠᠶᠢᠶᠢ ᠠᠶᠢᠶᠢ*) van een Bëkël behoort, en de zaak geheel tusschen een ontslagen Bëkël en zijnen opvolger afgehandeld wordt. Waar nu in het Artikel dat wij bespreken, sprake is van eenen Lurah-Patuh, die de pacht van zijn apanage volgens het Madjëggan-stelsel wenscht te veranderen in die volgens het Maro-stelsel, moet hij natuurlijk de Alip als *ᠠᠶᠢᠶᠢ ᠠᠶᠢᠶᠢ* van den aanwezigen Bëkël vergoeden, daar die anders voor dien Bëkël verloren zou gaan.

r. 8. — *ᠠᠶᠢᠶᠢ ᠠᠶᠢᠶᠢ ᠠᠶᠢᠶᠢ ᠠᠶᠢᠶᠢ*. Volg. "Eindresumé": *berg-*

gronden; doch O. = *berggronden en dergelijke*. Zie W.d.b. i. v. *မာမာယ* (*မာယ*) en *ဂမာရ်*.

r. 9. — *ဘက်မာယ* *ဘက်မာယ* *ဘက်မာယ*. O. = *waarvan één deel aan den Békél tot zijn onderhoud (als lungguh. Volg. Winter: patuh) toekomt*. In „Eindresumé“: . . . *Békél als lungguh wordt afgestaan*. — *ဘက်မာ* is hier zoowel als elders, bijv. Art. 3 r. 20 en Art. 4 r. 9, hoofdwoord v. h. praedicaat. Zie beneden Aanteek. op r. 29. *ဘက်မာ* beteekent allereerst: jurid. *recht*. *ဘက်မာ* als obj. vorm: jurid. *als recht vastgesteld worden*. En van daar verder in vertaling ook: *veroordeeld tot, gevonnisd worden*.

r. 10. — *မာယ* *မာယ* — de benaming van het $\frac{1}{3}$ deel der velden, waarvan de apanage-houder de helft of het derde deel van de opbrengst, naar het gewas is, mag vorderen. Het overblijvende één vijfde deel is de *မာယ* *ဘက်မာ* door O. en „Eindresumé“ *ပျံ* genoemd; doch volgens Lexicon en *Winter* *မာယ* geheeten. Een *ပျံ* heet dan: *de apanage van een prijaji*. — In Winter Zam. I. N° 1 leest men van een *ပျံ* = *apanage* van drie djung's (= 12 karjā, z. v. a. bau) waarvan de Békél als *မာယ* één kikil (= $\frac{1}{2}$ djung) kreeg; in dit geval dus *één zesde deel* van de apanage; en bracht deze Békél als padjēg 4 reālen van 26 wang gemiddeld per djung op. Dit gold Surākartā. — In ons Artikel lezen wij 5 regels verder: *မာယ* *မာယ* *မာယ* waar met *မာယ* de *ပျံ* *မာယ* of prijaji, de apanagehouder bedoeld wordt.

r. 13. — *မာယ*. Zou *မာယ* niet beter zijn? Het op de volgende regel voorkomende *မာယ*, moet zijn: *မာယ* en het volgende *မာယ* is *မာယ*.

r. 18. — *မာယ* *မာယ* *မာယ* *မာယ* *မာယ*. De vertalingen geven hiervoor alleen maar: *tegen genot van een klein deel der opbrengst*. — Onder *မာယ* zal wel te verstaan zijn: de eerstelingen of zoo iets.

r. 28. — *မာယ* *မာယ* *မာယ* *မာယ* *မာယ*. Zeven regels verder en overal elders staat *မာယ*.

r. 29. — *မာယ*. — Zie boven Aanteek. r. 9. — In Art. 3 r. 27 is het: *မာယ* en r. 13: *မာယ*. Dit laatste Art. 5 r. 36: *မာယ*. Voorts vindt men: (Art. 3): *မာယ* en (Art. 4) *မာယ* en (Art. 5)

manikahadidibahag enz. — Overal blijft het *man* passief in *manikah* behouden; maar bij *man* wordt èn *man* passief èn *ad* passief gebruikt, zonder dat men daarvoor eenige dwingende reden kan vinden; evenmin als voor het tweemaal voorkomende *manikah* in Art. 3. Dat overigens *man* en *ad* wel meer zoo afwisselend voorkomen is bekend. In Art. 9 komt, in geheel denzelfden gedachtengang r. 13 *manikah* en r. 15 *manikah* voor. Toch kan daarom niet gezegd worden dat *man* en *ad* in deze zinnen dezelfde grammatische waarde hebben en ook niet dat 't voor den schrijver onverschillig was. Wij weten eenvoudig niet, wat de schrijver bij die vormen heeft gedacht, wij nemen alleen aan, dat hij precies schreef wat hij dacht. 't Eerste is: *door hem verduisterd werd*; en het tweede: *achtergehouden werd*. Zie de Aanteek. daar. En zoo kan het zijn, dat de schrijver bij het een aan eenen agens gedacht heeft, en bij het andere (de *man* vorm) eenvoudig aan den objectiven staat of toestand van het Gramm. subject (logisch object). Maar juist dit, of ieder schrijver daar wel aan denkt, is de vraag, en veelal moeilijk uit te maken. Overigens zie men Grammatica § 102 p. 127. De heer Walbeehm zegt zelfs in zijn: *De Woorden als Zindeelen in het Javaansch* p. 63 § 124: „Toch zou men zich vergissen, wanneer men meende, dat de gevallen, waarin men den eenen of den anderen vorm (namel. *man* of *ad*) moet gebruiken, scherp afgebakend of bepaald zijn. In de meeste gevallen toch kan men beide gebruiken, en dan doet zelfs veelal het meer deftige passief met *man* dienst als *Kramā* voor dat met *ad*.“ Op dit „meer deftige passief met *man*“ leggen wij even den vinger, in verband met hetgeen wij schreven Grammatica § 98 p. 109: „men schijnt dit *man* dan als meer bevredigend voor het gehoor, wat deftiger, meer gedistingueerd te beschouwen,“ en hetgeen men vindt in „Tijdschr. v. h. B. B. 1898 p. 254. — Desnietteenstaande blijft het verschil van beteekenis bestaan, en is het beslist niet waar, dat „men in de meeste gevallen beiden kan gebruiken.“ Als de schrijver de boven aangehaalde woorden *manikah* en *manikah* gebruikt, moet hij bij het eerste iets anders gevoeld en zich voorgesteld of gedacht hebben dan bij het tweede; het doet er weinig aan toe of af, of wij al dan niet een reden kunnen aangeven, waarom hij zóó en niet anders schreef; de zaak is maar of hij schreef wat hij dacht, doch daarvan heeft

houder volgen en reisgeld (အလှူငွေအားလုံး) meebrengen. Ons Artikel schrijft dan ook uitdrukkelijk voor: *Als een prijañi eenige onkosten ten behoeve van het Rijk heeft te maken, is hij bevoegd die allen van zijn Běkěl's te vorderen, en de Běkěl's zijn gehouden die in hun geheel op te brengen overeenkomstig de gewoonte.*

r. 9. — Waar zooveel door den Běkěl aan zijn Lurah-Patuh wordt opgebracht, of zooals 't in sommige gevallen zou kunnen heeten: het Rijk, zou men zoo denken, dat als hij zelf nu eens een feestje moet geven, zooals een kind uithuwelijken enz., hij wederkeerig iets zou mogen verwachten van zijn apanagehouder; maar jawel! ook dan moet hij weer een မဂ္ဂဓါန (zie Lexicon i. v. မဂ္ဂဓါန) een geschenk bestaande uit rijst, eieren, kippen eenden enz.) zijnen apanagehouder aanbieden!

r. 14. — ခြိမ်းခြောက်မှု. De Vertalingen geven hiervoor: *den Běkěl met straf bedreigen, zoo dat verzuim of die weigering zich herhaalt.*

Art. 8.

r. 5. — မိမိတို့နှင့် မိမိတို့. In dit artikel vinden wij:

- 1° မိမိတို့နှင့် မိမိတို့အားလုံး မိမိတို့နှင့် မိမိတို့အားလုံး
- 2° မိမိတို့နှင့် မိမိတို့အားလုံး
- 3° မိမိတို့နှင့် မိမိတို့အားလုံး
- 4° မိမိတို့နှင့် မိမိတို့အားလုံး
- 5° မိမိတို့နှင့် မိမိတို့အားလုံး
- 6° မိမိတို့နှင့် မိမိတို့အားလုံး

In dit ééne Artikel vinden wij alzoó éénmaal den vorm မိမိတို့နှင့် en vijfmaal မိမိတို့.

De vertalingen kunnen aldus luiden in hun verband:

- 1° De Běkěl's zijn verplicht zorg te dragen voor en te bewerken al hetgeen te velde staat.
- 2° wegens gebrek aan arbeiders (mensen die bewerken.)
- 3° de aanwezige arbeiders.
- 4° er geen mensen zijn welke die velden willen bewerken.
- 5° is toch één persoon niet in staat één bau te bewerken.
- 6° en geen gebrek aan arbeiders heeft.

Eenmaal met den nasaalvorm, vijfmaal zonder! Is dat nu door foutief schrijven van den auteur, of slordigheid van den copist? Of is 't volmaakt onverschillig, of men schrijft မိမိတို့နှင့် of မိမိတို့?

Op zich zelf beschouwd, kan er bij ons allerm minst eenig bezwaar tegen bestaan, te zeggen dat de Javaan en in zijn spreken en in zijn schrijven wel eens taalkundige fouten maakt. Dat weet iedereen wel! Alleen maar: de groote moeilijkheid begint daar, waar men nu ook die fouten zal dienen aan te wijzen. Niet in gevallen, als bijv. in ditzelfde Artikel, waar wij *ᮊᮧᮒᮧᮒᮧᮒᮧᮒᮧᮒ* aantreffen, dat wij zouden meenen *ᮊᮧᮒᮧᮒᮧᮒᮧᮒᮧᮒ* moet zijn; en zooals daar vijf regels vroeger dan ook aangetroffen wordt. (Zie verder boven Aanteek. op Art. 1 r. 6). Maar wel in gevallen, waar men met, niet met een *ᮊᮧ* beginnende, stamwoorden te doen heeft, zooals hier: *ᮊᮧᮒᮧᮒ* of *ᮊᮧᮒᮧᮒᮧᮒ*. Of: *ᮊᮧᮒᮧᮒᮧᮒᮧᮒ* en *ᮊᮧᮒᮧᮒᮧᮒᮧᮒ* — *ᮊᮧᮒᮧᮒᮧᮒᮧᮒᮧᮒ* — *ᮊᮧᮒᮧᮒᮧᮒᮧᮒᮧᮒᮧᮒ* — *ᮊᮧᮒᮧᮒᮧᮒᮧᮒᮧᮒᮧᮒᮧᮒ* — *ᮊᮧᮒᮧᮒᮧᮒᮧᮒᮧᮒᮧᮒᮧᮒᮧᮒ* — *ᮊᮧᮒᮧᮒᮧᮒᮧᮒᮧᮒᮧᮒᮧᮒᮧᮒᮧᮒ*.

Maar geheel anders wordt de quaestie, als men van deze laatstgenoemde voorbeelden zou willen beweren, dat het volmaakt onverschillig is, of men bijv. *ᮊᮧᮒᮧᮒ* of *ᮊᮧᮒᮧᮒᮧᮒ* schrijft! Het N. Javaansch mag in dit opzicht misschien eene zekere mate van slordigheid, afslijting, onverschilligheid — of hoe men het noemen wil — vertoonen, het gaat niet aan, met den heer Walbeehm (in *Tijdschr. B. B.* 1898 p. 249) te zeggen: een Javaan zegt in beide gevallen, (*ᮊᮧᮒᮧᮒ* en *ᮊᮧᮒᮧᮒᮧᮒ*): 'nggarap, daar *garap* als Werkwoord niet bestaat, en als hij in het eerste geval *schrijft* zonder neusklank (zooals men weet de regel bij Javanen) dan doet hij het ook in het tweede geval." En wat daar verder volgt. Hetgeen nog nader geïllustreerd wordt door hetgeen wij lezen in zijn: *„De woorden als Zindeelen in het Javaansch.“* § 21, p. 12: „Zoo staat in volkomen dezelfde beteekenis naast *ᮊᮧᮒᮧᮒᮧᮒᮧᮒ* kr. = zoeken: *ᮊᮧᮒᮧᮒᮧᮒᮧᮒᮧᮒ* en naast *ᮊᮧᮒᮧᮒ* kr. = overnachten *ᮊᮧᮒᮧᮒ*, terwijl men daarentegen in het Ngoko daarvoor uitsluitend heeft resp. *ᮊᮧᮒᮧᮒᮧᮒᮧᮒ* en *ᮊᮧᮒᮧᮒᮧᮒᮧᮒ*. — Waaraan § 65, p. 31 (o. c.) zich aansluit: „zooals boven bij § 21 reeds gebleken is, heeft echter niet altijd (?) het Werkwoord met den neusklank een andere beteekenis dan dat zonder neusklank, terwijl in enkele gevallen, waar aangenomen wordt, dat een onderscheid bestaat, dit niet altijd in het oog gehouden wordt.“ — En als dan toch, — niettegenstaande al deze onzekerheid en onbepaaldheid, zoodat men eigenlijk niet meer weet, wat van dien nasaal, die toch bestaat, te moeten denken — in § 35 zeer bepaald gezegd wordt

dat „door voorvoeging van een neusklink een *Werkwoord* ontstaat,“ dan vraagt men zich af: Hoe hebben wij 't nu met dien Nasaal? Zou het N. Javaansch dan eigenlijk in nog wanhopiger toestand, dan wijlen de heer *van der Tuuk* bedoelde, verkeeren, toen hij (in zijn: *Taco Roorda's beoefening enz.* p. 3) met cursieve letters liet drukken, dat „het Javaansch een zeer versleten taal“ is?

Maar neen! Zoo wanhopig is 't daarmee niet gesteld! 't Staat vast, dat de Javaan zoowel *manya* als *manya* schrijft, hetgeen geldt voor al dergelijke woorden. Hij moge daarbij slordig te werk gaan; hij moge zich daarbij vergissen — 't doet er niets toe. Daar zijn voorbeelden genoeg te vinden, waarin de Schrijvers het bewijs leveren, welke beteekenis de Nasaal voor hen heeft. Die beteekenis hebben wij getracht in onze „Grammatica“ te omschrijven. Onze uiteenzetting moge niet op *alle* vragen een bevredigend antwoord gegeven hebben — de grondgedachte: *de Nasaal vormt Durativen*, blijft onaantastbaar. Heeft men tegen de benaming bezwaren, door er gedachten van bijv. tijdsduur aan te verbinden, dan kan dat niet voor onze rekening komen; evenmin als dat men den stamwoordelijken vorm niet als een Aorist zou willen erkennen, want onze bedoeling met die benamingen hebben wij getracht duidelijk te maken. En wil men er andere benamingen voor in de plaats stellen — zeer wel! als die maar beter de beteekenis benoemen. Gaarne nemen wij hier over, hetgeen H. J. E. Tendeloo in zijne belangwekkende dissertatie: „*Maleische Verba en Nomina Verbalia*“ p. 64 ten opzichte van het Maleisch schreef: „Precies hetzelfde zien wij in het Maleisch met de onderscheiding tusschen بروت (*būwat*) eenerzijds en مېبروت (*mēmbūwat*) of بربروت (*bērbūwat*) anderzijds.“ Ook willen wij in dit verband naar diezelfde dissertatie (p. 35, 36, 61 en 77) verwijzen, als men meenen mocht, dat een gepraefigeerde Nasaal een *Transitief* begrip aan eenig woord zou geven. Het transitief of intransitief zijn van een woord, heeft met die nasaleering als zoodanig niets uit te staan.

Zoo komen in het boven geciteerde 1^e geval *ṛkmsa* en *manya* voor. Het staat vast, dat het Infix *u + m* iets anders beteekent dan de gepraefigeerde Nasaal; aan het als praedicaatswoord optredende woord eene andere grammatische waarde geeft.

Voor de bepaling van de plaats der inschuiving van *u + m* achten wij het nauwkeuriger te zeggen: „tusschen den consonant en vocaal der eerste aksarā“, dan (zooals de heer Walbeehm o. c.

§ 93, p. 47 zegt): „Wordt ingeschoven onmiddelijk achter de eerste aksara van het grondwoord.”

Doch van meer belang is, dat het onderscheid tusschen het Infix $u + m$ en het Praefix Nasaal vaststaat, en zij *nooit*, in geen geval, hetzelfde kunnen beteekenen. Het moet dus de aandacht treffen, als wij (o. c. § 94, p. 48) lezen: „In de eerste plaats komt het Werkwoord met $\text{u} + \text{m}$ in beteekenis overeen met de Eenvoudige werkwoorden. (Zie § 51 v. v.) Evenals *dáur*” (bedoeld zijn „de Werkwoorden, ontstaan door voorvoeging van den neusklank”) „hangt de beteekenis dan af van die van het grondwoord.” Wij allermint kunnen het afkeuren, dat ook de heer Walbeehm verklaart: „hangt af van de beteekenis van het grondwoord.” Maar dan begrijpen wij toch niet goed, waarom hij (*Tijdschr. B. B.* p. 249) er zoo tegen opkomt, als wij evenzoo aan „de eigen beteekenis des woords” indachtig maken. Doch dit daar gelaten. Wij hebben in onze Grammatica § 89 getracht, de grammatische waarde van het Infix $u + m$ aan te geven. Noch van den gepraefigeerden Nasaal, noch van het Infix $u + m$ heeft de heer Walbeehm dat gedaan, niettegenstaande de vele voorbeelden en beteekenissen van woorden door hem opgenoemd. Wij achten al deze voorbeelden nuttig en noodig, maar het is niet voldoende. Een leerling wil nu ook wel eens weten, welke waarde hij aan zulk een Affix moet toekennen, welke de grammatische kracht daarvan is, en wanneer en waarom hij in een gegeven geval dezen of genen vorm kan of behoort te gebruiken. Een leerling vraagt: waarom vind ik wèl $\text{u} + \text{m}$ en niet $\text{u} + \text{m}$? Wel $\text{u} + \text{m}$ maar niet $\text{u} + \text{m}$ of $\text{u} + \text{m}$? En wat is het verschil tusschen $\text{u} + \text{m}$ en $\text{u} + \text{m}$? Een $\text{u} + \text{m}$ kan voorkomen; maar niet: $\text{u} + \text{m}$. Behalve met de waarde der Affixen, moet men — om dit te verklaren — ook bekend zijn met de beteekenis, die het Spraakgebruik aan het stamwoord u heeft toegekend. Zoo kan u beteekenen; *terugkeeren*; en u o. a.: *zich neerleggen*; en eerst door eene andere vorming van u en u namel. u en u — om ons hiertoe te bepalen, — komt een grammat. subject in betrekking tot een object.

Maar genoeg. Uit dit alles blijkt wel, dat de verklaring van de verschijnselen in eene taal eene zeer ingewikkelde zaak is; men is daarmee maar niet zoo in eens klaar, al weet men ook eene

gelaten, en het gewone gewas geplant is. — Voor: goed = *an* had ook: naar eisch of behooren kunnen gegeven zijn. — De derivaties van *an* = plant zijn duidelijk, *an* = passief van act. *an* = iets beplanten, *an* = het planten, substant. denom. van *an* = planten; *an* = het geplante, hetgeen geplant werd. — Zie ook boven r. 8.

Art. 9.

r. 1. *an* = gronden van het apanage aan anderen overdragen of weggeven, ten nadeele van den apanagehouder.

an van het apanage gronden verduisteren, namel. als de Bëkël meer dan het $\frac{1}{5}$ gedeelte zich onrechtmatig toeëigent.

an = van die gronden achterhouden, als de Bëkël omtrent gronden die werkelijk tot het apanage behooren, verklaart dat zij daar niet toe behooren.

Aldus de vertalingen. Het Lexicon heeft het eerste niet. — *an* verklaart 't door: iets achterhouden, overslaan, niet mee opgeven of verhalen. — En *an* = verborgen houden, geheim houden, verzwijgen. — Art. 12 r. 25 vindt men *an*. — Volgens hetgeen wij verder lezen, wordt een Bëkël gestraft voor 1° met ontslag uit zijn Bëkëlschap. Voor 2° met eene schadeloosstelling gelijk aan het dubbele van den opbrengst gedurende den tijd dat hij dat meer dan $\frac{1}{5}$ gedeelte der gronden voor zich heeft behouden. En voor 3° met dubbel terug te geven de opbrengst der niet opgegeven gronden en eene boete ten bedrage van één-halfjaar-pacht van al de sawah's tot zijn Bëkëlschap behorende.

r. 2. — *an* en *an* — Deze twee worden door *an* van elkaar onderscheiden. Met *an* worden dan de gronden bedoeld, die geen *an* zijn, zooals: erven, tēgal's enz.

r. 13. — Als een Bëkël zich aan *an* schuldig maakt, wordt hij gestraft met eene schadeloosstelling te betalen, gelijk aan *an* terwijl voor *an* de straf is *an* zooveel (bedraagt) hetgeen verzwegen is geworden. Maar het eerste geeft geen zin, als men dat woordelijk vertaalt: zoolang de duur is van de gronden die door hem achtergehouden werden, of van die door hem achtergehouden gronden. De vertalingen geven: gedurende den tijd der verduistering. Zoo zal ook wel de bedoeling des wetgevers zijn.

is nu eenmaal een plicht van den Kleinen Man dat hij padjêg opbrengt. De zaak komt hierop neer; als de bevolking zich beklagt wegens te veel geïnde padjêg, dan moet de Bêkêl dat te veel aan de bevolking teruggeven, of hij wordt bij weigering ontslagen. Maar dient de apanagehouder die klacht in, dan moet dat te veel geïnde door den Bêkêl aan den apanagehouder afgedragen worden, aangezien enz. zooals het „Eindresumé" verder geeft.